

УДК 330.341.42

Г.М. Пилипенко, д-р екон. наук, доц.

Державний вищий навчальний заклад „Національний гірничий університет“, м. Дніпропетровськ, Україна,
e-mail: PilipenkoY@nmu.org.ua.

ВПЛИВ КУЛЬТУРИ НА СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТА РИНКОВОЇ КООРДИНАЦІЇ В УКРАЇНІ

G.M. Pilipenko, Dr. Sci. (Econ.), Associate Professor

State Higher Educational Institution “National Mining University”, Dnepropetrovsk, Ukraine, e-mail: PilipenkoY@nmu.org.ua

CULTURAL IMPACT ON THE RATIO OF PUBLIC AND MARKET COORDINATION IN UKRAINE

Мета. Обґрунтування взаємозв'язку між якісними характеристиками інститутів координації та соціокультурними цінностями суспільства, встановлення специфіки існуючої в Україні моделі поєднання ринкових і державних механізмів.

Методика. Дослідження базується на міждисциплінарному підході, в якому на основі інституціональної теорії поєднано наукові положення соціології, психобіології, а також соціальної та аналітичної психології, які визначають взаємозв'язок між внутрішніми імпульсами людини до економічної діяльності та результатами її здійснення. Конкретний методологічний інструментарій даного підходу склали методи: компаративістського аналізу – при порівнянні цінностей населення України з іншими європейськими державами, етнометрії – при кількісному вимірі соціокультурних цінностей; стандартних методик соціологічних досліджень – при здійсненні опитування населення України; методів математичної статистики – при обробці результатів опитування та встановленні взаємозв'язку між інститутами координації та показниками ментальності.

Результати. Доведено наявність зв'язку між співвідношенням державних і ринкових інститутів координації, з одного боку, і базовими цінностями населення певної країни, з іншого. Встановлено, що в країнах з низькими показниками дистанції влади, а високими – індивідуалізму, більшого поширення набуває ринкова координація в порівнянні з державною, і навпаки.

Наукова новизна. На основі дослідження ментальності українців з використанням методик Г. Хофстеда VSM – 08, Ш. Шварца, О. Потьомкіної та авторського підходу розраховано індикатори базових цінностей та діагностовано унікальність існуючої в Україні моделі співвідношення інститутів координації. Дана модель відображає співіснування переважної орієнтації населення й на ринкову, і на державну координацію при наявності негативного відношення до влади з одночасним її сприйняттям як засобу задоволення корисливих інтересів.

Практична значимість. Результати дослідження можуть бути використані при розробці рекомендацій, що можуть сприяти прискоренню процесів реформування інституціонального середовища України.

Ключові слова: *ринкова та державна координація, соціокультурні цінності, індикатори ментальності Г. Хофстеда, показники культурних ціннісних орієнтацій Ш. Шварца, соціально-психологічна спрямованість на владу за методикою О. Потьомкіної, показники „дистанція по відношенню до влади“ та „індивідуалізм“ в Україні згідно VSM – 08, емпіричне дослідження цінностей українців за Ш. Шварцем, особливості економічної свідомості населення України*

Вступ. Розбудовуючи засади ринкового господарства та, водночас, обираючи ефективні форми державного впливу на економічну діяльність, сучасна Україна апробує той позитивний досвід поєднання в національних моделях координаційних ін-

ститутів, який продемонстрували світу розвинуті країни. Роки реформ, які у своїй більшості виявилися невдалими, з усією очевидністю показали помилковість імплантації в економічний і політичний простір українського суспільства ліберальних інститутів західного зразка без огляду на історичні умови розвитку країни, без урахування цілої низки перед-

умов і факторів інституціонального характеру. У силу цього перед науковцями виникла низка надзвичайної складності питань відносно того, як адаптувати світовий досвід до національних умов і забезпечити ефективність функціонування економічних і політичних інститутів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення впливу інституціональних факторів з погляду формування умов для успішного функціонування тієї чи іншої моделі координації привернуло увагу науковців до встановлення причин існування в кожній національній економіці різних співвідношень держави та ринку. Такі вітчизняні й російські вчені як І. Агапова, В. Базилевич, А. Гальчинський, В. Гесць, Р. Грінберг, А. Гриценко, М. Зверяков, В. Дементьев, С. Левін, І. Малий, Р. Нуресв, А. Олійник, І. Розмаїнський, О. Рубінштейн, С. Серьогіна, Ф. Шамхалов плідно працюють у сфері дослідження взаємодії держави та ринку, визначення напрямів лібералізації економіки. Проте, незважаючи на певні досягнення щодо формування теоретичних засад ефективної моделі координації національної економіки, ще не можна вести мову про остаточне вирішення всіх існуючих проблем. І найголовніша з них – це недооцінка вітчизняними економістами всієї глибини процесів, що відбуваються у сфері культури, а також механізмів їх впливу на економіку. Незважаючи на те, що українські вчені починають визнавати взаємозв'язок економічних процесів з ментальністю, духовними факторами, історичними умовами розвитку країни, від практичного використання неекономічних знань, введення соціокультурних чинників у моделі економічного розвитку наша наука все ще залишається надто далекою. Усе це звужує можливості дослідження інститутів координації, що сформувалися в Україні протягом тривалого історичного періоду її розвитку та домінують у сучасних умовах, а значить, не дозволяє обрати дієві варіанти реформ у сфері розбудови ефективної економіки. Складність проблем, які сьогодні висуває перед теоретиками й практиками реальність, а також брак дієвої методології для дослідження співвідношень між інститутами координації визначають особливу актуальність даної проблематики.

Мета дослідження. Метою даної роботи є обґрунтування взаємозв'язку між якісними характеристиками інститутів координації та соціокультурними цінностями суспільства, встановлення специфіки існуючої в Україні моделі поєднання ринкових і державних механізмів.

Виклад основного матеріалу. Сучасні дослідження закономірностей функціонування суспільних систем переконують у неможливості вирішення економічних проблем методами виключно економіки. Реальна економічна дійсність – це результат діяльності людей, породженої їх думками та мотиваціями, свободою волі й впливом соціокультурного середовища. Кожна людина, яка вступає в економічні відносини з іншими людьми, завжди діє згідно зі своїми соціально-психологічними спрямуваннями, що сформувалися в її свідомості протягом тривалого істори-

чного розвитку під впливом географічних, демографічних, економічних, соціальних і культурологічних умов життєдіяльності. Основу таких спрямувань складають соціокультурні цінності, які в економічній сфері визначають відношення людини до багатства, праці, влади, свободи тощо. На ґрунті цінностей виникають ціннісні орієнтації, які визначають внутрішню готовність людини до економічної діяльності та накладають обмеження на припустимі способи її реалізації. Тому економічний розвиток країн багато в чому визначається культурними компонентами. Виявлення та урахування цих компонентів відіграє важливу роль, оскільки дозволяє виробити й застосувати такі заходи впливу на перебіг економічних процесів, які відповідають „духу“ певного народу, сприяють кумуляції його енергії на розбудову нової реальності.

Однак, цінності – це феномен, який важко вичленили та використовувати в якості такого об'єкта наукового аналізу, який би мав об'єктивну природу. Незважаючи на те, що цінності почали вивчати культурологи, історики, соціологи, соціальні психологи досить давно, кількісному виміру вони стали відкритими тільки з кінця ХХ ст. з появою та розвитком нового напрямку кроскультурних досліджень – етнометрії, яка базується на аналізі ментальних характеристик різних етнічних груп шляхом використання формалізованих методів.

Перші, найбільш масштабні проекти діагностики цінностей, були здійснені засновником етнометрії нідерландським ученим Г. Хофстедом ще наприкінці 1960-х – на початку 1970-х років. Його підхід було реалізовано до вивчення того, як цінності, пов'язані з особливостями культури, впливають на поведінку працівників ІВМ – однієї з найбільших мультинаціональних корпорацій світу. Емпіричні дані, що використовував Хофстед для висновків про панівні цінності, були отримані в 1980 р. під час анкетування працівників філій цієї компанії в 40 країнах, а всього в опитуванні брали участь 116 тис. осіб. На основі отриманих даних учений виділив спеціальні показники для характеристики й опису переважних ціннісних систем, притаманних представникам різних країн та етнічних груп, а саме: „дистанція по відношенню до влади“, „індивідуалізм“, „маскулінність“, „унікнення невизначеності“. Надалі список досліджуваних країн було розширено до 70, а перелік чотирьох показників було доповнено Хофстедом п'ятим, що отримав назву конфуціанського динамізму, перейменованого згодом у „довгострокову орієнтацію“ [1]. Значення даних показників були отримані в процесі проведення масових соціологічних опитувань у різних країнах під час реалізації проекту „Модуль дослідження цінностей“ (Value Survey Module 1994). Вони дали можливість встановити місце кожної країни на загальносвітовій ментальній карті, а також кількісно визначити, наскільки великі розбіжності за цими індексами існують між представниками різних національностей.

Найбільш цікавими з огляду на специфіку національних моделей координації мали два індекси – „дистанція по відношенню до влади“ та „індивідуалізм“. Ди-

станція по відношенню до влади (PDI – Power Distance) – це оцінка готовності людей приймати нерівномірність розподілу влади в інститутах та організаціях. Цей показник характеризує, якою мірою представники різних культур створюють і підтримують розбіжності у статусі та владі між взаємодіючими індивідами. У культурах з високим показником PDI активно продукуються правила, механізми, ритуали, що підтримують і посилюють ієрархічні відносини між членами суспільства. Це своєрідна оцінка авторитаризму – там, де існує більша дистанція по відношенню до влади, сама влада розглядається як найбільш важлива частина життя, причому акцент робиться на владу примусову. У культурах з невисоким показником PDI спостерігається певне ігнорування владної диференціації, тобто набагато важливішою є компетентність влади, повага до особистості й рівність.

Індивідуалізм (IDV – Individualism) – показник того, настільки в суспільстві підтримуються індивідуалістичні тенденції на протигагу колективістським. У культурах, де переважають перші, інтереси окремої людини є важливішими за групові, а значить індивіди прагнуть більшою мірою турбуватися тільки про себе та про власні сім'ї. У культурах із колективістським спрямуванням, навпаки, утверджуються цінності, що передбачають жертвність особистих інтересів заради суспільства. За таких умов індивіди мають схильність поєднуватися в певні групи, які несуть відповідальність за людину в обмін на її лояльність.

Паралельно з проектами Г. Хофстеда проводилися й інші дослідження, що дещо розширювали поле діагностики цінностей, а також були розроблені теоретико-емпіричні підходи, запропоновані Р. Інглхартом, М. Бондом і Леунгом, Ш. Шварцем [2]. Усі вони дозволяють більшою або меншою мірою виявити співвідношення об'єктивних економічних показників розвитку певних країн з панівними соціокультурними цінностями їх населення.

У ході зазначених досліджень були, зокрема, отримані дані, що характеризують відповідність

певних співвідношень інститутів координації конкретних країн тим базовим цінностям їх населення, які визначають індивідуалізм та ієрархічність. Виявилось, що в тих країнах, де переважали цінності індивідуалізму та мала місце невисока ступінь сприйняття ієрархічності, найбільшого поширення набувала ринкова координація в порівнянні з державною. Отже, для розбудови ефективної моделі координації в Україні перш за все необхідно виявити ті глибинні цінності, які домінують на сьогодні в українському суспільстві. Вирішення цього завдання, з одного боку, відкриє можливість зрозуміти переважні серед українців орієнтації на сприйняття певних координаційних моделей, а з іншого – дозволить обрати найбільш прийнятні для проведення реформ методи й інструменти економічної політики.

Країни пострадянського простору протягом тривалого часу через причини ідеологічного характеру були закриті для подібних досліджень, тому масові опитування населення з метою діагностики цінностей не мали в них більш-менш систематичного характеру.

Найбільш визначним з існуючих нечисленних спроб дослідити цінності за методикою Хофстеда може вважатися, на нашу думку, опитування, здійснене Д. Майтрі й Т. Бредлі в 90-ті роки ХХ ст., яке охопило 5 400 респондентів у трьох східнослов'янських країнах – Росії, Білорусі та Україні [3]. Це опитування заслуговує на увагу, перш за все, тим, що воно було єдиним дослідженням, яке проводилося у всіх названих країнах одночасно. Два наступні опитування за методикою Г. Хофстеда не носили масового характеру й охоплювали тільки одну країну. Так, у межах крос-культурного дослідження Colaborative International Study of Managerial Stress (CISMS), яке проводилося в 1996 р., було опитано 265 осіб в Україні [4], а в 2005 р. подібне дослідження було здійснене Р. Кюстіном у Мінську (вибірка налічувала 1043 респонденти) [5].

Таблиця 1

Значення етнометричних індексів Г. Хофстеда у східнослов'янських країнах, [6]

Країни	Індивідуалізм	Дистанція влади
Результати опитування Д. Майтрі й Т. Бредлі		
Росія	31	43
Україна	51	23
Білорусь	58	44
Результати опитування П. Спектра, К. Купера та К. Спаркса		
Україна	54	45
Результати опитування Р. Кюстіна		
Білорусь	66	61

Результати цих трьох досліджень, згруповані в табл. 1, дозволяють стверджувати, що показник індивідуалізму в Україні та Білорусі має значно вище значення, ніж у Росії (51 і 58 проти 31 у Д. Майтрі й Т. Бредлі). Величина показника дистанції влади в тому самому дослідженні майже однакова в Росії та Білорусі (43 і 44), у той час як опитування в Україні показало

відчутно менші значення цього показника (23). Опитування CISMS виявило в Україні більш високий рівень індивідуалізму (54) й дистанції влади (45) порівняно з даними, отриманими Д. Майтрі й Т. Бредлі. Результати опитування Р. Кюстіна в Білорусі свідчать про досить високі значення показника індивідуалізму (66) та дистанції влади (61). Невідповідність

між одними й тими самими показниками Хофстеда у всіх трьох дослідженнях, на нашу думку, можна пояснити різним якісним складом вибірки. У цілому ж результати проведених опитувань свідчать про те, що українське суспільство більш зорієнтоване на ліберальну модель розвитку, ніж російське, оскільки в першому досить сильно виражений індивідуалізм і відчутно менше – дистанція влади.

Незважаючи на отримання в Україні певних етнометричних даних, ми, однак, все ще не можемо дати повну характеристику ментального профілю української нації. Ми переконані, що проведені в нашій країні опитування не відображають усієї повноти необхідних аспектів формування ціннісної основи впливу на суспільство інституціональних чинників. Перш за все нас не задовольняє часовий фактор. Опитування за методикою Г. Хофстеда в Україні здійснювалися ще у 90-ті рр. ХХ ст. Певна річ, що за більше, ніж 20 років перебігу трансформаційних процесів могли відбутися певні зміни у ціннісних орієнтаціях українців і сьогодні це може суттєво вплинути на сприйняття ними здійснюваних реформ.

Ще одним досить суттєвим моментом є те, що існуючі на сьогодні етнометричні показники в Україні було отримано за результатами вибірок, якісний склад яких не можна вважати досконалим. Так у вибірках Бредлі та Майтрі, сформованих для опитування українців за методикою Г. Хофстеда, основною групою респондентів виступали студенти, а у вибірках проекту CISMS – працівники тільки однієї галузі промисловості. Такі вибірки, безумовно, не здатні повною мірою відобразити ментальні риси пересічного громадянина нашої країни. Наприклад, студенти являють собою найбільш рухливий і нестійкий у ставленні до укорінених цінностей прошарок суспільства, а викладачі завжди завдяки специфіці своєї освіти та роду діяльності є носіями більш високих у духовному відношенні цінностей. У зв'язку з цим виникає необхідність доповнення отриманих раніше етнометричних даних необхідними додатковими індикаторами.

Із цією метою автором у складі наукової групи ДВНЗ „Національний гірничий університет“ за участю завідувача кафедри економічної теорії та основ підприємництва Волошенюка В.В. і доцента кафедри обліку й аудиту Литвиненко Н.І. у жовтні 2009 – серпні 2010 рр. було проведено опитування національного масштабу за методикою Г. Хофстеда VSM 08 [7], а також здійснено власне дослідження, спрямоване на виявлення переважної орієнтації населення на ринкові чи на державні механізми координації. При цьому дослідження здійснювалося в регіональному зрізі, оскільки населення різних регіонів України формувало свою ментальність під впливом неоднакових культурологічних, природно-географічних, економічних, соціальних і політичних чинників. Для забезпечення більшої точності й об'єктивності нашого дослідження територія України була поділена, згідно з методикою В. По-

повкіна, на п'ять регіонів: Центральноукраїнський, Донецько-Придніпровський, Північно-східний, Західноукраїнський та Причорноморський.

Такий поділ практично повністю відповідає тому адміністративно-територіальному устрою українських земель, який вони мали у ХVIII – на поч. ХІХ ст., тобто тоді, коли перебували у складі Австрійської та Російської імперій. Оскільки даний устрій проіснував більше століття перед входженням України до складу СРСР, то, застосовуючи при опитуванні саме такий поділ, ми розраховували на виявлення укорінених у суспільній свідомості цінностей, характерних для населення відповідних регіонів.

Обсяг вибірки становив 2058 респондентів. Опитуванням було охоплено всі області України, а кількість анкетованих визначили пропорційно кількості населення кожного з регіонів. Серед респондентів були різні за освітою, віком, професійною спрямованістю та соціальним статусом прошарки населення, в основному, жителі обласних і районних центрів України. У складі вибірки – 44 % чоловіків і 56 % жінок, що приблизно відповідає тій статеві-віковій структурі населення, яка склалася на сьогодні в країні.

Дослідження здійснювалось шляхом персонального опитування респондентів. Особлива увага була приділена дотриманню квот кожного з досліджуваних регіонів у загальній чисельності вибірки. Інші її параметри (вік, стать, освіта, професія, соціальний статус респондентів) носили жорстко випадковий характер. Значення індексів „дистанція по відношенню до влади“ та „індивідуалізм“, які було отримано після обробки анкетних даних, наведено в табл. 2.

Як свідчать дані табл. 2, Україна демонструє досить низькі показники прихильності до цінностей PDI (22,79). Це свідчить про доволі „проходне“ ставлення українців до будь-якої влади та ігнорування населенням владної диференціації. Розбіжності у значеннях цього показника між регіонами можуть бути пояснені частішою зміною геополітичного фактора. У виявленні прихильності населення до цінностей індивідуалізму сучасна Україна виглядає не такою вже й індивідуалістичною, оскільки показник IDV дорівнює 31,49. Навіть Західноукраїнський регіон, за яким у суспільній свідомості закріпився статус носія індивідуалістичної культури західноєвропейського зразка, демонструє досить помірне значення параметр IDV – 26,65, чого не скажеш про Північно-східний регіон (46,86). Такий результат не виглядає дивним, оскільки в Україні система цінностей формувалася в прямій залежності від соціальної структури населення. Історично переважними індивідуалістичні цінності були тільки в селянському середовищі, яке становило майже до середини ХХ ст. визначальну більшість у класовій структурі українського населення, що проживало в Центральноукраїнському, Західноукраїнському й Північно-східному регіонах.

Значення показників Г. Хофстеда, отриманих в Україні за методикою VSM 08, [8]

Показники	Регіони					
	Україна	Центрально-український	Західноукраїнський	Північно-східний	Донецько-Придніпровський	Причорноморський
Дистанція влади (PDI)	22,79	24,10	17,94	28,05	25,16	18,69
Індивідуалізм (IDV)	31,49	27,89	26,65	46,86	28,49	27,56

Таким чином, дані нашого опитування, порівняно з тими, що було отримано Д. Майтрі та Т. Бредлі, відображають одні й ті самі характеристики за показником прихильності до цінностей дистанції влади, однак, різняться за показником індивідуалізму. Як правило, усі країни, де населення характеризується низькими показниками дистанції влади та більш високими індивідуалізму, відзначаються відчутним тяжінням до ринкової координації. Там, де спостерігається високий рівень дистанції влади й невисокий індивідуалізму, домінують державні форми координації порівняно з ринковою. Ми ж отримали досить суперечливі результати цінностей (низький показник дистанції влади та незначний індивідуалізму), тому індикатори Г. Хофстеда необхідно доповнити іншими показниками, для чого необхідно звернутися до відповідних методик.

Враховуючи, що у всіх відомих методиках діагностики цінностей, практично, аналогічними є показники, що характеризують ментальні цінності індивідуалізму та ієрархічності, ми застосували для уточнення хофстедових індикаторів по Україні методика Ш. Шварца. Згідно з даними, отриманими за цією методикою в

лютому-березні 2005 р. під час всеукраїнського дослідження цінностей як складового міжнародного проекту „Європейське соціальне дослідження“ (ESS), українці за своїми ціннісними орієнтаціями виявились більш схильними до цінностей, які не сприяють утвердженню ринкової координації, характерної для більшості європейських країн і США.

На рисунку продемонстровано середні значення ціннісних індексів України порівняно з тими самими показниками із сукупного масиву 23 інших європейських країн – учасниць міжнародного проекту ESS. Ціннісні індекси на цьому рисунку розташовані в порядку зниження їх значущості для жителів європейських країн. Масиви показників кожної із 23 країн скомпоновано таким чином, щоб їх представництво в сукупному європейському масиві даних було пропорційне частці населення цих країн.

Результати досліджень, подані на рисунку, свідчать про те, що для європейського населення в цілому найбільш значущими цінностями є доброзичливість та універсалізм, а найменш важливими – влада й стимуляція.

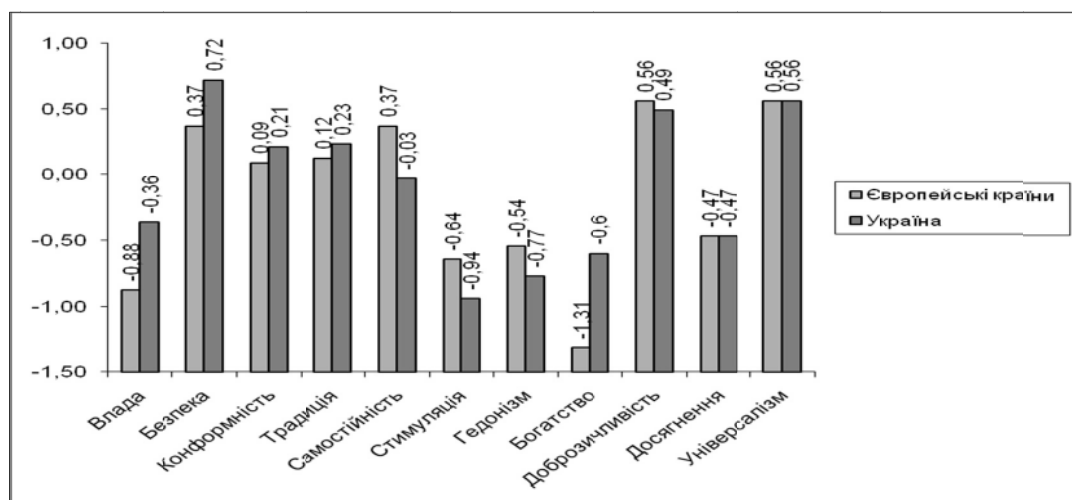

Рис. Середні значення 11 ціннісних індексів України порівняно з тими самими показниками сукупного масиву 23 інших європейських країн – учасниць ESS, [9]

В Україні, навпаки, цінності безпеки, конформності, традиції та влади виражені значно сильніше за цінності самостійності, гедонізму, стимуляції й доброзичливості. Іншими словами, навіть досить поверхневе зіставлення переконує нас у тому, що українське населення більш прихильно ставиться до тих цінностей, які відносяться до категорії збереження, на протигагу цінностям із блоку налаштованості на зміни. Крім цього, населення України випереджає громадян інших країн у своїй прихильності до компонентів самоутвердження, саме тому, що вони означають багатство й владу над людьми, а не

демонстрацію своїх здібностей. Виходить, що негативне ставлення українців до авторитарної форми державної влади, виявлене за допомогою методики Г. Хофстеда, зовсім не суперечить її сприйняттю як цінності особисто для себе. Для більш детальної діагностики ставлення до влади як на індивідуальному, так і на суспільному рівнях, було доцільно використати власну методику, спрямовану на виявлення схильності українців сприймати переважно ринкову чи переважно державну форму координації. Результати однієї зі складових цього дослідження представлено в табл. 3.

Таблиця 3

Соціально-психологічна спрямованість населення на владу, %

Показники	Україна	Регіони				
		Центрально-український	Західноукраїнський	Північно-східний	Донецько-Придніпровський	Причорноморський
Які асоціації викликає у Вас слово „влада“?						
корупція	28,81	27,66	33,72	17,36	32,05	24,67
безкарність	26,77	26,14	24,33	28,93	29,87	24,01
доступ до ресурсів	20,46	20,05	20,31	23,14	19,30	21,38
гарантія безпеки та правової захищеності	8,60	10,15	7,66	10,74	6,38	10,86
демократія	5,98	6,60	5,94	9,09	4,87	4,93
тоталітаризм	2,33	1,27	2,30	2,48	3,02	2,30
інше	6,03	6,60	4,21	8,26	4,03	10,53
Чи хотіли би Ви особисто бути при владі?						
так	33,77	36,80	38,12	28,51	31,55	30,92
ні	34,50	32,23	31,61	37,60	36,58	35,86
не знаю	31,29	30,71	30,08	33,06	31,71	31,91
З якими перевагами для себе особисто Ви пов'язуєте свою гіпотетичну діяльність у владних структурах?						
отримання стабільних доходів, гарантованих державою	33,92	26,65	36,02	37,60	37,08	30,59
можливість вирішення особистих проблем	7,77	7,61	7,85	7,44	9,23	5,26
можливість отримання доходів за рахунок обіймання певної посади	22,01	26,40	22,99	17,36	20,30	21,71
розкриття своїх організаторських здібностей	30,71	34,26	27,39	30,99	28,86	35,20
інше	1,55	1,02	0,57	3,31	1,51	2,63
Соціально-психологічна спрямованість на владу	30,47	37,82	31,42	23,97	28,69	27,96

Дані, зведені в табл. 3, свідчать про те, що значна частина населення України негативно сприймає владні структури. Однак, попри такі настрої, майже тре-

тина опитаних виявила бажання обіймати владні посади як реалізацію можливості отримання гарантованих державою доходів (оплата праці державного

службовця, депутата) і / або засіб їх максимізації за рахунок корупційних схем (на що сподівалися 63,7 % респондентів за даними табл. 3). Парадоксально, але у свідомості українців виявились одночасно закріпленими й норма негативного ставлення до влади, а також до пов'язаної з нею корупції, і можливість використання самої влади як засобу отримання індивідуальної користі.

Таким чином, у своєму соціально-психологічному ставленні до влади українці демонструють вкрай суперечливі позиції: оцінюють її негативно та, одночасно, покладають на неї великі надії, засуджують при цьому значну корупцію державного апарату, виправдовуючи її в разі виникнення можливості мати з цього особисту вигоду. Отримані дані ще раз підлягли емпіричній перевірці за спеціальною методикою виявлення соціально-психо-логічної спрямованості на владу (розробник О.Ф. Потьомкіна). Перевірка підтвердила відзначену вище чітку орієнтацію населення на соціальний статус, престиж, контроль або домінування над іншими людьми й ресурсами.

Висновки. Дослідження цінностей українського суспільства, базовані на методиках Г. Хофстеда, Ш. Шварца, О. Потьомкіної та авторському підході до виявлення схильності українців сприймати переважно ринкову чи переважно державну форму координації, показало, що у свідомості пересічного українця економічний розвиток і його результати прямо й безпосередньо пов'язуються з приналежністю до влади. Однак при цьому люди не вірять у можливість самореалізації в економічній сфері. А це є свідченням того, що індивідуальна енергія та потенціал особистості „не працюють“ на економічний розвиток. Цілком зрозуміло, що й ринкові регулятори, як найбільш ефективні механізми економічного зростання, не можуть функціонувати на повну силу в середовищі, де закладено цінності, що заохочують боротьбу за владу, а не чесну конкуренцію.

Як свідчить світовий досвід, окремі народи виходили за межі власних архетипів за рахунок нових лідерів і нових стереотипів, долаючи при цьому економічну відсталість і розбудовуючи нові демократичні суспільства. Про це, власне, висловив свої міркування М. Олсон, який у передмові до російського видання „Величі й занепаду народів“ зазначив: „Майбутнє пострадянського суспільства не залежить фатально від його історії або чогось іншого. Якщо люди в новому демократичному суспільстві досить добре усвідомлюють ситуацію, в якій вони опинилися, „економічне чудо“ може статися також і в їх країні“ [10]. Отже, вихід із нинішньої ситуації стає можливим завдяки розвитку таких соціально-економічних інститутів, через які населення змогло б перебороти культурні та психологічні бар'єри, які існують на шляху розвитку власної ініціативи й особистої відповідальності за власний добробут як необхідних складових функціонування ефективної ринкової економіки.

Список літератури / References

- Hofstede, G. (1994), *Cultures and Organizations (Software of the Mind)*, Harper Collins Publishers, L.
- Лебедева Н.М. Культура как фактор общественного прогресса / Н.М. Лебедева, А.Н. Татарко. – М.: ЗАО „Юстицинформ“, 2009. – 408 с.
Lebedeva, N.M. (2009), *Kultura kak faktor obshchestvennogo progressa* [Culture as a Factor of Social Progress], Yustitsinform, Moscow, Russia.
- Mitry, D. And Bradley, T. (1999), “Managerial Leadership and Cultural Differences of Eastern European Economies”, *Cross-Cultural Consumer and Business Studies*, pp. 34–46.
- Spector, P., Cooper, C. and Sparks, K. (2001), “An international study of the psychometric properties of the Hofstede VSM 94 comparison of individual and country Applied Psychology”, *An International Review*, Vol.50(20), pp. 269–281.
- Kustin, R. (2006), “Study of Hofstede’s Cultural Value Survey in Post-Soviet country”, *Journal of Transnational Management*, Vol. 11, pp. 13–17.
- Латова Н.В. Восточнославянские страны на ментальной карте мира по Г. Хофстеду / Н.В. Латова, В.Ю. Латов // Наук. пр. Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. – Донецьк: ДонНТУ, 2010. – Вип. 38–1. – 232 с.
Latova, N.V. and Latov, V.Yu. (2010), *Vostochnoslovyanskije strany na mentalnoj karte mira po G. Hofstedu*, [East Slavic Countries on the Mental Map of the World According to G. Hofstede], DNTU, Donetsk, Ukraine.
- Hofstede, G. Minkov, M. and Vinken, H. (2008), Values Survey Module 2008 (VSM 08), available at: [www/URL:http://geerthofstede.nl](http://www.url:geerthofstede.nl). (accessed January 8, 2008).
- Pylypenko A., Lytvynenko N., and Volosheniuk V. (2012), “Regional Map of Mentality after G. Hofstede: Lessons From Ukraine”, *Journal of US-China Public Administration*, Volume 9, no.2, February, pp. 195–204.
- Магун В. Жизненные ценности населения: сравнение Украины с другими европейскими странами / В. Магун., М. Руднев: под ред. Е. Головахи, В. Макева. // Украинское общество в европейском пространстве – К.: Суспільство, 2007. – 246 с.
Magun, V. (2007), *Zhiznennye tsennosti naseleniya: sravnenie Ukrainy s drugimi evropeyskimi stranami*, [Life Values of the Population: Comparison of Ukraine with Other European Countries], Suspilstvo, Kiev, Ukraine.
- Олсон М. Возвышение и упадок народов. Экономический рост, стагфляция, социальный склероз / Олсон М. – Новосибирск: ЭКОР, 1998. – 397 с.
Olson. M. (1998), *Vozvysheniye i upadok narodov. Ekonomicheskij rost, stagflyatsia, sotsyalnyi skleroz* [Rise and Fall of Nations. Economic Growth, Stagflation, and Social Sclerosis], EKOR, Novosibirsk, Russia.

Цель. Обоснование взаимосвязи между качественными характеристиками институтов координации и социокультурными ценностями общества, установление специфики существующей в Украине модели соотношения институтов координации.

Методика. Исследование базируется на междисциплинарном подходе, в котором на основе институциональной теории соединены научные положения социологии, психобиологии, а также социальной и аналитической психологии, которые определяют взаимосвязь между внутренними импульсами человека к экономической деятельности и результатами ее осуществления. Конкретный методологический инструментарий данного подхода составили методы: компаративистского анализа – при сравнении ценностей населения Украины с другими европейскими странами; этнометрии – при количественном измерении социокультурных ценностей; стандартных методик социологических исследований – при осуществлении опроса населения Украины; методов математической статистики – при обработке результатов опроса и установлении взаимосвязи между институтами координации и показателями ментальности.

Результаты. Доказано существование связи между соотношением государственных и рыночных институтов координации, с одной стороны, и базовыми ценностями определенной страны, с другой. Установлено, что в странах с низкими показателями дистанции власти, а высокими – индивидуализма, более распространена рыночная координация в сравнении с государственной, и наоборот.

Научная новизна. На основе исследования ментальности украинцев с использованием методик Х. Хофстеда VSM – 08, Ш. Шварца, О. Потёмкиной и авторского подхода рассчитано индикаторы базовых ценностей и диагностировано уникальность существующей в Украине модели соотношения институтов координации. Даная модель отображает сосуществование преимущественной ориентации населения и на рыночную, и на государственную координацию при наличии негативного отношения к власти с одновременным ее восприятием как средства удовлетворения корыстных интересов.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы при разработке рекомендаций, содействующих ускорению процессов реформирования институциональной среды в Украине.

Ключевые слова: рыночная и государственная координация, социокультурные ценности, индикаторы ментальности Х. Хофстеда, показатели культурных ценностных ориентаций Ш. Шварца, социально-психологическая установка на власть по методике О. Потёмкиной, показатели „дистанция власти“ и „индивидуализм“ в Украине согласно VSM – 08, эмпирическое исследование ценностей украинцев по Ш. Шварцу, особенности экономического сознания населения Украины

Purpose. To substantiate the relationship between the quality characteristics of the institutions of coordination and social and cultural values of society. To establish specific models of correlation of coordination institutions existing in Ukraine.

Methodology. The study is based on an interdisciplinary approach including scientific principles of sociology, psychobiology, and social and analytical psychology on the base of institutional theory. It defines the relationship between the inner impulses of a person to the economic activity and the results of its realization. Specific methodological tools of the method includes: comparative analysis (to compare the values of the population of Ukraine with other European countries); ethnometrics (for quantitative measurement of social and cultural values); standard techniques of sociological research (for survey of the Ukrainian population); statistical techniques (for processing of the survey results and establishing the relationship between coordination institutes and mindset performance).

Findings. The existence of the relationship between the government and market coordination institutions on the one hand, and the basic values of a particular country, on the other hand has been proved. We have determined that in countries with low power distance and high individualism the market coordination is more common than the government coordination, and vice versa.

Originality. Based on the research of Ukrainian mentality, using techniques of H. Hofstede VSM-08, Sh. Schwartz, and A. Potemkina, and the author's own approach, the indicators of basic values and uniqueness of the Ukrainian model of correlation of the coordination institutions has been determined. The model reflects the existence of preferred orientation of the population on both the market and the government coordination in equal measure followed by in the negative attitude to the State authority and its consideration as a means of selfish interest satisfaction.

Practical value. The results can be used to develop recommendations that can help to accelerate the process of reforming of the institutional environment in Ukraine.

Keywords: market and government coordination, socio-cultural values, indicators of mentality by H. Hofstede, indicators of cultural value orientation by Schwartz, socio-psychological attitude to the state power by O. Potemkina, measures of Power Distance and Individualism in Ukraine according to VSM-08, Schwartz empirical study of values of the Ukrainians, features of economic awareness of the population of Ukraine

Рекомендовано до публікації докт. екон. наук А.В. Бардасем. Дата надходження рукопису 24.01.13.